

KÖZMŰVELŐDÉSÜNK
ÉS A
HARMADIK EGYETEM
KÉRDÉSÉHEZ

ÍRTA

DR TÖRÖK AURÉL
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST 1890
ORSZÁGGYŰLÉSI ÉRTESÍTŐ KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJA RÉSZV.-TÁRS,
IV., VÁRMEGYE-UTCZA 11-13

Aligha tévedek, mikor állítom, hogy alkotmányos életünk helyreállítása óta, már előre is oly nagy érdeklődés még sohasem mutatkozott a vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalása iránt, mint a mily érdeklődéssel és várakozással most mi nézünk báró Eötvös Loránt miniszteri tárcája *költségvetésének* a legközelebbi hetekben az országgyűlésen való *beterjesztése* elé.

Ha már rendszerint is egy új miniszternek kilátásba helyezett *maiden speech*-e iránt a közönség bizonyos nagyobb érdeklődéssel szokott viseltetni; ugy ez érdeklődés báró Eötvös Lorántnak, eddigi életében emez egyáltalán első nagyobb szabásúnak ígérkező föllépése iránt, bizonyos rendkívüli ritka körülmények miatt nyer olyannyira kiváló jelentőséget.

Ha ugyanis mindenekelőtt végig tekintünk eddigi vallás- és közoktatási minisztereink során, mind oly kimagasló férfiakat emlegethetünk, kik a legműveltebb államoknak is díszére váltak volna; miért is már ennek következtében ama jogosult óhaj támad fel mindnyájunkban, vajha báró Eötvös Loránt is, ha épen nem is túlszárnyalni, de legalább elérni bírja miniszteri működésében hírneves elődeit.

Nem tekintve Paulernek ugymondhatni »pünkösdi« vallás- és közoktatásügyi miniszterségét,

a többiek mindnyájan, kiki a saját speciális-egyéni tehetségei és hajlamai szerint, oly műveket létesítettek, a melyek hazánknak és tüzetesen magyar fajunknak emberművelődési törekvései iránt, osztatlan tiszteletet, sőt, mert vára-kozáson felül is sikerültek, valóságos bámulatot keltettek fel az egész művelt világban. E férfiak tettei fajunk műveltségét a késő utókor előtt is-mindmegannyi emlékoszlop gyanánt fogják hirdetni.

De a rendkívüliség, a mely báró Eötvös Lóránt miniszteri szereplésének sarkában jár abban áll először is, hogy örököse oly névnek a mely halártalan tisztelet és kegyelet tárgyat fogja tenni, míg a hazának csak egy romlatlan: gyermeke leszen. E dicső név, a mely nekünk mindnyájunknak csakis örömet és büszkeséget hagyott osztályrészüln, nagy jelentőségének egész. súlyával kizárólag az örökös vállaira nehezedik: »le grand nom pèse en lourd fardeau sur les épaules de l'héritier«. Másodszor, hogy báró Eötvös Lóránt nemcsak a miniszteri széken való első dicső elődének a fia, hanem második dicső elődének, Trefortnak az unokaöcscse és hogy nemkülönb most is élő jelesünknek, Horváth Boldizsárnak, a volt igazságügyi miniszternek a veje és a mostani osztrák pénzügyi miniszternek, Plenernek, a sógora. Mindezek bizonyára oly rendkívüli körülmények, a melyek bármely más országban is aligha ismétlődhetnek. Végre a mi speciális hazai viszonyainkat illetőleg »the last but not the least«, hogy báró Eötvös Lóránt arisztokrata létére eddigi életpályájára nézve a szó szorosabb értelmében is »Lateiner«, t. i. egyetemi tanár volt.

Hogy tehát egy ily miniszternek első számbavehető szereplése elé a legnagyobb reménykedéssel s így tehát nem is minden aggodalom nélkül nézünk, nagyon természetes. Adja az ég, hogy miniszterünk már emez első államférfiúi föllépése alkalmával egy oly nagyszabású programmal lepje meg az országot, a mely az emiített rendkívüli körülményekhez képest is teljesen kielégíthetné várakozásunkat. Báró Eötvös Lóránt most először áll életében egy kategorikus alternatíva előtt; mert miniszteri pályáján előtte a közönséges halandó boldogulásának, t. i. az úgynevezett aranyközépszerűségnek az útja egyszerűen el van vágva.

Ha a jelek nem csalnak, br. *Eötvös* Lóránt legközelebbi föllépésének különösen az a körülmény is nagyobb jelentőséget fog kölcsönözni, hogy mennyiben az eddig nyilvánosság elé kiszivárgott hírekből következtethetni lehet, ő a közvetlen elődétől, gróf Csáky Albintól kezdeményezett reformok egyikét is, másikat is elejteni szándékozik: minek következtében elvárhatni, hogy gróf Csáky, ki miniszteri működésének minden aktusát komoly megfontolás után de épen ennek következtében mindenkor teljes határozottsággal hajtotta végre, saját intézményeinek védelmére fog kelni az országgyűlésen. De az, a mi a vallás- és közoktatásügyi tárca mostani költségvetése tárgyalásának már előre is oly magas színvonalat kölcsönöz, dr. *Berzeviczy* Albertnek nemrég megjelent: »Közművelődésünk és a harmadik egyetem« című röpiratában keresendő, a mennyiben e röpiratban közművelődésünk legközelebbi teendőire nézve valóságos irányadó programúit foglaltatik, a me-

lyet már a legközelebbi tárgyalás napirendjére kell tűzni s a mely elől legkevésbé a vallásos közoktatásügyi miniszternek nem szabad kitérnie.

Íme mennyi speciális mozzanat, melyek miatt a vallás- és közoktatásügyi tárca legközelebbi költségvetésének tárgyalása iránt méltán oly anynyira kell érdeklődnünk!

*

Mikor dr. *Berzeviczy* Albert az országos pénzviszonyok mostani kedvezőbbre fordulásakor közművelődésünk hathatósabb föllendítése céljából, mindenekelőtt egy harmadik egyetemnek a felállítását teszi az egész tanügyi reform élére; ezzel úgy államférfiúi éleslátásának mind pedig a tanügy megoldandó kérdéseinek egymásutánja iránt való tájékozottságának határozott tanújelét adja. Mert azzal, hogy éppen a legmagasabbtanügyi intézménynek a t. egyetemek gyarapítását állítja fel a teendők elejére, közművelődésünk problémájának bonyolult szövedékén át egyenesen a dolognak a magvát, az egész tanügyi életnek a »punctum saliens«-ét ragadta meg.

Tagadhatatlan, hogy korunkban a nemzetek tudományos művelődésének a legfőbb góciát a tudomány-egyetemek (*universitates scientiarum*) intézményében kell keresnünk, pedig már ennek előtte egy emberöltővel, a tudományosságának a súlypontját a tudományos akadémiákról a tudomány-egyetemek »dolgozó intézetei«be helyezendőnek nyilvánította.

Hasonlítsuk össze az összes művelt világ t. akadémiainak a nemzetek életére kiható működés-

dését a megfelelő t. egyetemekéivel és kénytelenek leszünk bevallani, hogy ez utóbbiaknak pezsgő és folytonosan megújuló tudományos életével szemben – at. akadémiák, mintegy a már megállapodott öreg kornak mindig lassúbb életműködését tüntetik fel.

Hogy a t. akadémiák működése a t. egyetemekéivel a versenyt ki nem állhatják, annak lélektani mozzanata egyenesen abban rejlik: liogy a tanszékeken működő tudósok hivatalos kötelezettségüknél fogva szakmájuk művelésével nemcsak egyszerűen folytonosan kell, hogy foglalkozzanak, hanem egyszersmind tanítaniok is kell, a miben újabb kényszerűség rejlik a tudománynyal való foglalkozásra nézve («docendo discimus»). Ellenben a t. akadémiákban a tudósok nem kénytelenek vele, hogy szakmájukkal folytonosan foglalkozzanak; miért is elesnek ama fontos mozzanatok, a melyek a tudománynyal való foglalkozást oly annyira élesztik és fokozák. És ha mégis vannak dicséretes kivételek a t. akadémiákban, úgy e kivételek bizonyára csak a szabályt erősítik. Egyébiránt vegyük csak ki a t. akadémiák életköréből a tudománynyal hivatalosan foglalkozóknak elemét és legott meg fogjuk látni, mi marad vissza a tudományos működésből.

Nehogy félreértés essék, ki kell jelentenem, hogy én itt nem a hazai viszonyokból, hanem általában az egész művelt világban észlelhető jelenségekből indulok ki; mert tény, hogy az egész művelt külföldön ez a felfogás uralkodik e kérdésre nézve.

Egyébiránt, hogy a t. akadémiák az emberi művelődésnek irányadó tudományos mozgalmá-

ban a hegemoniájukat a t. egyetemekkel szemben elvesztették, annak a magyarázatát már magában a kétféle tudományos intézmény szerkezeti különbségében találhatjuk meg.

A t. egyetemek intézménye, mint minden egyéb államintézmény egyfelől a nagy nyilvánosság ellenőrzése és bírálata alá esik, mert nemcsak a kormány mint felelős hatóság, hanem maga a tanuló ifjúság, valamint az egész műveit közönség éber figyelemmel kísérik a t. egyetemek beléletét; a mivel szemben a t. akadémiák a nyilvános élet elől többé-kevésbé gyűrűként zárt magán társulati életet folytatnak. Másfelől pedig, és ebben rejlik a különbség leglényesebb mozzanata, hogy ma már az egész művelt világ t. egyetemei között egy benső szervi kapocs létezik, a melynél fogva a tanítás és búvárkodás teljes szabadsága mellett is valamennyi t. egyetem működése a tudomány irányelveire nézve egyöntetűbbé válik: mert alighogy bárhol, bármely félreeső t. egyetemen is egy újabb tudományos eszme merül fel, a többi t. egyetemek mindannyian mihamarább tudomást vesznek róla s egymással mintegy versenyeznek a tudomány újabb vívmányának elsajátításában, további fejlesztésében, miáltal újabb és újabb eszméknek a fölébresztését idézik elő; a tudományosságot folytonosan mozgalomban tartják s e mozgalomnak ekként irányt is adnak. Ezzel szemben a t. akadémiák, a melyek közt ez a kapocs hiányzik, már e mozzanatnál fogva sem lehetnek irányadók a tudományos mozgalomra nézve s ma már a t. egyetemekhez képest egészen mellékes szerepre szorítkoznak. A t. akadémiák intézménye, hogy egy külföldi első rangú tudósnak

a szavaival éljek, ma már egyszerűen a »kisegítő pénzüzetek« szerepére devalválódott, a hová a tudósok leginkább csak munkáik anyagi segélyezése végett fordulnak.

Hogy tehát valamennyi művelt állam, nemcsak ideális, hanem nagyon is reális okokból a tudományos előhaladás céljából épen a t. egyetemek intézményének gyarapítására fordítanak mindinkább nagyobb és nagyobb gondot, magától érthető dolog.

Helyesen mondja *Tylor*: »Mankind is passing from, the age of inconscious in that of conscious progress«. Ha végig tekintünk Európa művelt államainak során, e tétel igazságáról győződhetünk meg. Ma már minden művelt európai államban az általánosan kötelezett iskoláztatást és hadi szolgálatot látjuk a törvénybe igtatva. A mi a régibb időkben legfeljebb, mint eszmény lebegett az emberiség előtt, ma már annak határozott tudatával bírunk, hogy mint kelljen az eszmény elérését lehetővé tenni és annak megvalósítását biztosítani. Az általános iskoláztatás és hadi szolgálat kölcsönösen az emberi művelődés eszményeinek a megvalósítása szolgálatában áll. Jól felfogott érdekében áll minden nemzetnek, hogy a közművelődés fejlesztésében lehetőleg minél több honpolgár vegyen részt, a mit leginkább az általánosan kötelezett iskoláztatás útján lehet biztosítani: és ennek kapcsán, hogy a haza védelmére minél több és minél képzetesebb honpolgárnak a karja álljon készen. A létért való küzdelem általános természettörvény s az e körül forgó verseny az egyes nemzetek közt annál fokozódottabb mérvben igényli az egyes emberek szellemi és testi

erejének kifejlesztését, minél magasabb polcot igényel valamely nemzet a többiek sorában. Hisz már nagy Eötvösünk monda, hogy: »Az ég egy kincset adott minden hazának, s a nemzet h ivén őrzi birtokát.« – Kérdezzük, vajjon kifoghatja fel jobban az ég kincsenek a becsét, vajjon ki lelkesedhetik jobban e kincs gyarapítása iránt és vajjon ki őrizheti és védheti jobban e kincset, ha nem a hazának szellemileg műveit és testi erejében is edzett fiai? És ezek között, vajjon ki versenyezhet hazája dicsőségeért lángolóbban és önzetlenebbül, ha nem a hazának a virágja, a tudományokban és művészetekben, valamint a fegyverforgatásban is járatos tanuló ifjúság? – Hisz a hazának egész jövője az ifjúság szellemi és testi erőinek fejlődtségétől függ! Mikor tehát a művelt államok törvényhozói az általános iskoláztatást és hadi szolgálatot elrendelték, egészen öntudatosan jártak el, a haza főben járó érdekeinek a megvédésére. Bismarck, ki nagyon is realisztikus államférfiú volt, a 70-iki háború kitörésekor a fegyver alá lelkesen siető német tanuló ifjúság egyik küldöttségének a többi között monda: »In schweren Zeiten, sind die Universitäten die mächtigsten Träger des Nationalgeistes!«

Íme, ezekben kívántam ama rendkívüli fontosságra reá mutatni, mely az egyetemek intézményének szakadatlan további fejlesztésében rejlik s épen ezért nem magasztalhatom eléggé dr. *Berzeviczy* Albertet, mikor ő az ország pénzügyi állapotának jobbra fordultával a hazai tudományosság számára első sorban egy újabb

gócpontnak a létesítését tűzte a tanügyi reformok napirendjére.

Egyébiránt a harmadik t. egyetem felállításának a szükségessége nem mostantól datálódik, azt már dicső emlékü Trefortunk is felismerte és csupán csak az akkori kedvezőtlen pénzügyi viszonyainkon múlt, hogy Trefort eszméjét meg nem valósíthatta. Így tehát dr. Berzeviczy Albert most csak azt a zászlót vette kezébe, a melyet előtte már Trefort lobogtatott s a melyet kezeiből letennie a kormánynak többé nem szabad. mig az eszme megvalósulást nem nyert.

Azok, a kik egy harmadik t. egyetemnek a mielőbbi felállítását nem okvetlen szükségesnek vagy még időelőttinek állítják, valóban nem volnának képesek nézetük mellett oly érveket felhozni, a melyeket legott meg nem lehetne cáfolni; a mint ezen állítások gyengeségét jobbra már dr. Berzeviczy Albert és legújabban dr. Heinrich Gusztáv is kimutatta. Dr. Berzeviczy a többi között igen helyesen utalt arra is, hogy a harmadik t. egyetem felállításának a leglényegesebb mozzanatát t. i. a rendelkezésre álló tanerőket illetőleg sem mutatkozik nehézség s a ki ennek ellenkezőjét állítja, az bizonyára igazságtalanul állit ki szegénységi bizonyítványt hazánk jelen tudományos készülségéről.

Dr. Berzeviczy röpiratának érdeme még abban is rejlik, hogy a harmadik t. egyetemnek a felállítását épen Pozsony számára követeli, a mint ezt különben már Trefort is tervezte. De vajjon miért kell épen Pozsonyban és nem másutt pl. Szegeden, Debrecenben stb. a legközelebbi t. egyetemet fölállítani? – Pozsony országunk határán, az idegen műveltség hatásának

egyik legexponáltabb városa. A közeli Bécsnek vonzó hatásánál fogva országunk nyugati részének lakossága a német műveltség hatása alatt áll, s tényleg legnagyobb részt a nyugoti vármegyékből származó ifjak azok, a kik Bécsbe vagy Grácba mennek a felsőbb tanulmányokra, a kiknek egy része – a mint ezt a bécsi t. egyetem több magyar születésű jeles tanára bizonyítja – azután végleg a német műveltség szolgálatában marad, a mi a magyar fajra nézve határozott veszteséget képez. Tehát éppen Pozsonyban van szükség egy újabb művelődési gócpontra, hogy országunk határán a német művelődés befolyása ellensúlyoztathassék, s hogy ekként a Pozsonynyal határos vármegyék teljes elmagyarosodásának újabb lendületet adhassunk.

Hogy a nagyobb és egyébként is művelt lakosságú határvárosokra, mint a nemzeti művelődés végváraira, külföldön is mily nagy súlyt fektetnek, leginkább mutatja az, hogy Németország a 70-iki véres háború lezajlása után. íziben német 1. egyetemet állított fel Strassburgban 1871. tavaszán. Az egyetem megnyitási ünnepélyén jelen lévén, hallottam Fransecky tábornoknak, az öreg Vilmos császár küldöttjének, a banketten mondott áldomását, a mely abban kulminált, hogy: »Wir wollen an der Grenze unseres Vaterlandes eine feste Burg der deutschen Wissenschaft errichten! Es hogy a íranciák is megértették a strassburgi német egyetem célját, mutatja, hogy ők viszont Nancyban, Franciaország mostani határvárosainak legelőkelőbbjében siettek a régi csonka egyetemet teljes modern egyetemmé átalakítani.

Ha tehát kellőleg fontolóra vesszük mindazt,

a mit közművelődésünk további fejlesztése körül ez idő szerint mindenképp tennünk kell, úgy egy harmadik t. egyetemnek Pozsonyban való felállítása, első rangú szükségnek bizonyul. Természetesen ez legkevesebbé sem érintheti a többi tanügyi reformok szükségességének a kérdését, s egy bizonyos gondosan kidolgozott terv¹-vezet keretén belül mindezek is létesíthetnek az új harmadik t. egyetem felállítása mellett.

Egyébként én is dr. *Berzeviczy* Albert ama nézetéhez csatlakozom, hogy báró *Eötvös* Lóránt miniszteri működésének méltóbb és maradandóbb emléket nem emelhet, mint éppen egy harmadik t. egyetemnek a felállítása által!